

»Nobel-palkittu fyysikko»

Suuri osa verbejämme on nomineista johdettuja: *aidata* sanasta *aita*, *kalastaa* sanasta *kala*, *lapioida* sanasta *lappio* jne. Kantana on miltei aina yhdistämätön sana. Vain etsimällä löytyy joku yhdysosan johdos, esim. *huutokaupata* (*huutokauppa*), *salaojittaa* (*salaoja*), *valokuvata* (*valokuva*). Ne ovat kaikki varsin nuoria sanoja, eikä niiden mallin mukaan käy noin vain muodostaminen uusia: *aita*-sanan rinnalla on esim. yhdynäinen *piikkilanka-aita*, mutta verbiä *piikkilanka-aidata* 'panna piikkilanka-aitaan' ei käytetä; samoin puuttuvat esim. *suomuskalastaa* 'pyytää suomuskaloja' ja *ojalapi-*

oida 'kaivaa ojalapiolla', vaikka on olemassa *suomuskala* ja *ojalappio*.

Laajempi ja myös produktiivisempi on toinen yhdysverbien ryhmä, ns. takaperoisjohdokset, sellaiset kuin esim. *pikakirjoittaa*. *Kirjoittaa* johtuu sanasta *kirja*, mutta *pikakirjoittaa*-sanalla ei ole kantanaan sana *pikakirja*, niin kuin *huutokaupata*-sanalla on *huutokauppa*. On lähdetty *kirjoittaa*-verbin johdoksesta *kirjoitus*. Siitä on saatu säännöllinen yhdysana *pikakirjoitus*, ja tähän nojautuen on luotu »taaksepäin» kantaverbi *pikakirjoittaa*, ikään kuin tuloksena yhtälöstä *kirjoitus* : *kirjoittaa* = *pikakirjoitus* : *x*.

Että sanojen syntyjärjestys tosiaan on ollut tämä, sitä osoittaa esim. se, että Lönnrotin suuressa suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa on hakusanat *pikakirjottaja* ja *pikakirjotus*, mutta ei vielä verbiä *pikakirjo(i)ttaa*. Mallin tähän verbi-tyyppiin ovat epäilemättä antaneet vieraat kielet, lähinnä ruotsi. Nimenomaan tekniikan kielessä näitä takaperoisjohdoksia esiintyy melko runsaasti. Muutamia esimerkkejä: *esihiertää, esihöylätä, esijännittää, esijähdyttää, esikehrätä, esilämmittää, esipolttaa, esitahkota, esivasa-roida, esivenyttää; jälkihioa, jälkikäsitellä, jälkitarkastaa; kylmäkäsitellä, kylmäniitata, kylmävalssata; kuumaniitata, kuumatinata; pintakarkaista, pintakäsitellä; koejarruttaa, koekuormittaa; hienokehrätä; karkeissorvata; kauko-ohjata*. Varsinkin partisiippimuodot *esijänmitetty betoni* (jne.) ovat tavallisia.

Näiden johdosten epänormaalisuus on ilmeinen — mutta yhtä ilmeinen on niiden käytännöllisyys. Niiden etuna on se, että ne läheisesti liittyvät vastaavaan substantiiviin, joka on selvä ja täsmällinen termi, ja itsekin siten ovat tiiviin terminäisiä. Esim. *polttomaalaus* on nykyään suosittu mm. jääkaappien pinnan käsittelytapa. Vastaavasti käytetään verbiä *polttomaalata*. Tietysti voitaisiin *polttomaalattu* jääkaappi korvata *polttamalla maalatulla* tai *polttomaalipintaisella* jääkaapilla, mutta *polttomaalata* on termi, *maalata polttamalla* ei ole, ja adjektiivi *polttomaalipintainen* korvaa vain partisiippiin *polttomaalattu*, ei persoonamuotoja, esim. *Jääkaapit polttomaalataan*. Toinen esimerkki: *Nelisahaus* on toimitus, jossa tukki ensin sahataan kahdelta sivulta ja siten toisessa sahassa toisilta kahdelta sivulta nelikulmaiseksi pelkaksi. Lausetta *Tukki nelisahataan* olisi taas työläs korvata toisella, josta tuo verbi puuttuisi. Nämä käytännön näkökohdat painavat niin paljon, että takaperoisjohdoksia

polttomaalata, nelisahata jne. ei voi kokonaan tuomita. Muutamat niistä ovat yleisessäkin kielenkäytössä hyvin tuttuja, esim. *etsintäkuuluttaa, pakkolunastaa, pakkoluovuttaa, salakuljettaa, henkivakuuttaa, palovakuuttaa*; kaksi viimeksi mainittua ovat olleet sanakirjoissa jo Lönnrotista lähtien. Takaperoisjohdokset lisäävät kielen ilmaisukykyä ja ovat siten hyödyllisiä. Mainittakoon, että Carl Heleniuksen sanakirja (1838) — *salakuljettaa*-verbin puutteessa — joutuu kääntämään ruotsin *lurendreja*-sanan selityksellä 'Tuoda kieltyä kalua maahan'. Myöhemmätkin sanakirjat ovat olleet hyvin nirsoja näiden verbien suhteen: eivät esim. Cannelinin ja Kataran sanakirjat mainitse verbiä *salakuljettaa*.

Takaperoisjohdosten alaa ei pidäkään liiaksi laajentaa. Vain selvästi terminomaiseen teonimeen nojautuvina ne ovat puolustettavissa — ja silloinkin on oltava hyvin varovainen. Vaikka *bensiiipesu* on tekninen termi, emme *bensiiipese* mitään: *pestä bensiiinillä* on selvää suomea ja täysin riittävä ilmaus. Ja aivan omituisille jäljille jouduttaisiin, jos lähtökohdaksi otettaisiin mikä teonimi hyvänsä. On olemassa sanat *aamupesu, huvikävely, päivällislepo, kahvikutsut*, mutta silti emme *aamupesedy, huvikävele* tai *päivällislepää*, emme myöskin *kahvikutsu* ystäviämme, vaan *pesedyimme (aamulla), kävelemme huviksenne, otamme päivällislevon* tai *lepäämme päivällisen jälkeen, kutsunne kahville*. *Nobel-palkittu fyysikko* on suomeksi *Nobelin-palkinnon saanut, Oscar-palkittu elokuva taas Oscarilla palkittu* tai *Oscar-elokuva*.

Tekijännimistäkin näkee näitä johdoksia joskus muodostettavan, esim. *Maisteri N. N:n päätoimittama lehti* (vrt. *päätoimittaja*) ja *Asuntosäästää!* (vrt. *asuntosäästäjä*). Nämä tulokkaat ovat yhtä väkinäisiä kuin edellisekin. Takaperoisjohdosten ryhmä on melko pieni, ja koko tyyppi on vielä vieraan tuntuinen.